Na 38 jaar herontdekt in Nederland: de goudwesp *Pseudospinolia neglecta* (Hymenoptera: Chrysididae)

Stijn J.J. Schreven

TREFWOORDEN
Herkenning, broedparasiet, *Odynerus*, Eumeninae, rivierengebied

Entomologische Berichten 74 (5): 170-173

Na 38 jaar niet gezien te zijn, dook in 2012 de goudwesp *Pseudospinolia neglecta* plotseling op in de Millingerwaard bij Kekerdom, Gelderland. De soort is een broedparasiet van schoorsteenwespen (*Odynerus*) en lijkt op het eerste gezicht op goudwespen uit het geslacht *Chrysis*, maar de vleugeladering is onmiskenbaar anders. Is de soort jaren over het hoofd gezien of terug van weggeweest? Het blijft voorlopig een mysterie, maar de boodschap is duidelijk: let op goudwespen rond die lemen schoorsteentjes van schoorsteenwespen.

Herkenning

Pseudospinolia neglecta (Shuckard) is de enige vertegenwoordiger van het geslacht *Pseudospinolia* in Nederland. De soort is 5-9 mm lang met een blauwgroene kop en borststuk en een rood achterlijf (Peeters *et al.* 2004) (figuur 1). Deze kleuring doet denken aan *Chrysis*-soorten, ware het niet dat de vleugeladering duidelijk anders is: de radiaalader bereikt bij *Pseudospinolia* de vleugelrand niet, waardoor de radiaalcel breed open eindigt (Kunz 1994) (figuur 2). Bij *Chrysis* reikt de radiaalader vrijwel tot de vleugelrand waardoor de radiaalcel bijna of geheel gesloten is. Kunz (1994), die *Pseudospinolia* noemt onder *Euchroeus s.l.*, onderscheidt *P. neglecta* van andere *Euchroeus*-soorten door de gladde anaalrand (dus niet getand of gezaagd) in combinatie met de blauwgroene thorax en het rode achterlijf. Mannetjes en vrouwtjes verschillen subtiel in de vorm van het derde tergiet: bij het vrouwtje is dit langwerpiger en iets puntiger dan bij het mannetje (Kunz 1994).

De wespen- en mierenatlas (Peeters *et al.* 2004) noemt naast de vleugeladering nog de clypeus die verhoogd en zijdelings kort getand is, en het ontbreken van een dwarsgroef op het mesopleuron als onderscheidende kenmerken voor het genus.

Leefwijze

Zoals veel goudwespen leeft *Pseudospinolia neglecta* als broedparasiet van andere angeldragers. In het geval van *P. neglecta* worden eitjes voornamelijk gelegd in de nesten van schoorsteenwespen (*Odynerus*). Bekende gastheren zijn *O. spinipes* (Linnaeus), *O. reniformis* (Gmelin) en mogelijk *Gymnomerus laevipes* (Shuckard) (Kunz 1994). Daarnaast is recent ook *O. melanocephalus* (Gmelin) als gastheer vastgesteld in Sleeswijk-Holstein (Van der Smissen 2001, H. Jux persoonlijke mededeling 2014). In de literatuur wordt verder *Osmia villosa* (Schenck) als gastheer vermeld, ook in de recente wespenatlas (Peeters *et al.* 2004), maar dit berust volgens Kunz (1994) mogelijk op een verwarring van *P. neglecta* met goudwespen uit het genus *Chrysura*, waarvan verschillende soorten de nesten van *Osmia* parasiteren.

In haar biologie is *P. neglecta* afhankelijk van de gastheer. In de literatuur lijken *O. spinipes* en *O. reniformis* in nestvoorkeur verschillend van *O. melanocephalus*: de eerste twee nestelen in verticale steile wandjes en in vlakke grond (Van Lith 1956), en vaak in kolonies, terwijl *O. melanocephalus* eerder solitair in lemige bodem nestelt (Peeters *et al.* 2004). In Sleeswijk-Holstein bevinden de nesten van *O. melanocephalus* zich in de luwte op een zonnige leemgrond met een 30-40° helling, waarbij de grond niet te dicht begroeid is (H. Jux persoonlijke mededeling 2014). Vanwege deze voorkeur voor open, warm, hellend leem komen schoorsteenwespen slechts voor in biotopen met warmte en open grond, zoals groeven, leemwanden en uiterwaarden (Peeters *et al.* 2004). De drie *Odynerus*-soorten vliegen van mei tot in augustus (Peeters *et al.* 2004). In Duitsland vliegt *Pseudospinolia neglecta* in dezelfde periode (Kunz 1994), in Nederland tot eind juli (Peeters *et al.* 2004).

Alle drie de schoorsteenwespen zijn in de afgelopen decennia sterk afgenomen en momenteel bedreigd (Peeters *et al.* 2004). Tegenwoordig beperkt hun verspreiding zich voornamelijk tot het zuidoosten van Nederland. Het is niet verwonderlijk dat daarmee ook *P. neglecta* achteruit is gegaan. *Odynerus melanocephalus* doet het overigens in natuurontwikkelingsgebieden in de Gelderse Poort wel vrij goed (J. Smit persoonlijke mededeling 2014).

Vindplaats

Op 2 juni 2012 werd een vrouwtje van *Pseudospinolia neglecta* gevonden in de Millingerwaard, Gelderland (Amersfoort-coördinaten 197,4-431,3). Het dier werd gevangen aan de bovenrand van een lemige zandwal hellend op het zuiden (figuur 3). Hier bevond zich ook tenminste één nest van een schoorsteenwesp (figuur 4), waar vlakbij een mannetje *O. melanocephalus* werd verzameld. Andere *Odynerus*-soorten zijn die dag niet aangetroffen. De zandwal was begroeid met een halfopen, lage, vegetatie van vijfvingerkruid (*Potentilla reptans*), zilverschoon (*Potentilla anserina*), hopklaver (*Medicago*

1. *Pseudospinolia neglecta*, Eifel Nationaal Park (Duitsland), 1.vii.2008. Foto: Jürgen Esser
1. *Pseudospinolia neglecta*, Eifel National Park (Germany), 1.vii.2008.

lupulina), rode klaver (*Trifolium pratense*) en paardenbloem (*Taraxacum officinale*). De goudwesp vloog laag boven de grond, vermoedelijk op zoek naar nesten van de gastheer. Aan de noordzijde van de wal stond een zachthoutooibos van wilgen (*Salix*), waardoor de wal wellicht enigszins in de luwte lag. De zandwal grensde vlak aan een plas die ontstaan is door kleiwinning.

Verspreiding

Pseudospinolia neglecta kwam in Nederland voornamelijk voor in het zuidoosten (Peeters *et al.* 2004). Alle vondsten zijn van vóór 1980, vooral uit Limburg en enkele uit het midden en oosten van het land, met de laatste vondst uit Osse in 1974. In de aangrenzende Duitse deelstaten is zij ook achteruitgegaan. In Noordrijn-Westfalen staat de soort als 'met uitsterven bedreigd' op de rode lijst (Esser *et al.* 2010), en is na 1990 slechts op twee locaties gevonden: in de Eifel (Schleiden) en in het oosten bij Liebenau (Bischoff *et al.* 2014). In België kwam *P. neglecta* tussen 1970 en 1986 nog voor in Luik en Luxemburg (Leclercq 1988), maar is de huidige status onduidelijk.

Discussie

Pseudospinolia neglecta is na 38 jaar herontdekt in Nederland, in de Millingerwaard. De sterke gelijkenis in de beschrijving van de nestbiotoop van *P. neglecta* bij *O. melanocephalus* in Duitsland (Van der Smissen 2001, H. Jux persoonlijke mededeling 2014) met de vindplaats van *P. neglecta* in de Millingerwaard, en de vangst van een man *O. melanocephalus* vlakbij een nestingang ter plaatse, maken het aannemelijk dat *P. neglecta* in de Millingerwaard de nesten van *O. melanocephalus* parasiteert. Het voorkomen van andere gastheersoorten ter plaatse is echter niet uitgesloten. In het verleden traden *O. spinipes* en *O. reniformis* in Nederland op als gastheren. Het gebruik van *O. melanocephalus* als gastheer door *P. neglecta* zou in Nederland dus een primeur zijn.

Er is nog veel onduidelijk over het huidige voorkomen van *P. neglecta* in Nederland. Oplettendheid in de buurt van *Odynerus*-nesten kan meer vangsten aan het licht brengen, vooral in het rivierengebied waar de soort nu herontdekt is. Ook een revisie van collectiemateriaal kan nieuwe records aan het licht brengen (T.M.J. Peeters persoonlijke mededeling 2013).

De zandwal op de vindplaats van *P. neglecta* in de Millingerwaard is helaas dit voorjaar weggegraven bij herinrichting van het natuurgebied (figuur 5). Tijdens een bezoek op 7 juni 2014

a b

2. Vleugeladering van (a) *Pseudospinolia neglecta* en (b) *Chrysis ignita*. Illustratie: Stijn Schreven
2. Wing venation of (a) *P. neglecta* and (b) *Chrysis ignita*.

3. De vindplaats van *P. neglecta* in de Millingerwaard, 2.vi.2012. Foto: Stijn Schreven
3. Location of *P. neglecta* in Millingerwaard, 2.vi.2012.

4. Nestingang van *Odynerus* sp. op de zandwal. Foto: Stijn Schreven
4. Nest entrance of *Odynerus* sp. on the slope.

zijn *O. melanocephalus* en *P. neglecta* er niet meer aangetroffen. De dag erna zijn bij een kleihoop elders in het gebied meer dan tien exemplaren van *O. melanocephalus* gevonden, maar deze berg bleek een maand later ook afgegraven (J. Smit persoonlijke mededeling 2014). Tot 2020 zal in de Millingerwaard nog gegraven worden aan een nieuw geulenpatroon in het kader van natuurherstel en 'Ruimte voor de Rivier' (Dienst Landelijk Gebied 2014). Hoewel de graafwerkzaamheden op termijn voor nieuwe nestgelegenheid kunnen zorgen, is het de vraag of *O. melanocephalus* en *P. neglecta* in de tussenliggende periode kunnen standhouden.

Dankwoord

Ik bedank Harry Woesthuis van Staatsbosbeheer voor het verlenen van de vergunning voor onderzoek in Millingerwaard en omgeving. Horst Jux bedank ik voor zijn gegevens over *Pseudospinolia neglecta* in Sleeswijk-Holstein. Dank aan Godard Tweehuysen en Danny Boomsma van de NEV-Bibliotheek, aan Jürgen Esser voor gebruik van zijn foto, en aan Jan Smit, Alain Pauly en prof. dr. Pierre Rasmont voor hulp bij de Belgische gegevens. Jan Smit voorzag ook een eerder versie van dit artikel van constructief commentaar.

5. De vindplaats op 7.vi.2014. De zandwal is weggegraven. Foto: Stijn Schreven
5. The location on 7.vi.2014. The slope has been dug off.

Literatuur

Bischoff I, Bleidorn C, Cölln K, Diestelhorst O, Dudler H, Esser J, Freundt R, Fuhrmann R, Illmer J, Jakubzik A, Lauterbach KE, Quest M, Reidt J von der, Risch S, Schindler M, Schlichting U, Venne C & Woydak HG 2014. Hymenoptera Deutschland. Beschikbaar op: www.aculeata.eu/kartenservice.php?action=arten_d_info_index.php. [Geraadpleegd: 26.v.2014]

Dienst Landelijk Gebied 2014. Millingerwaard - Planning. Ministerie van Economische Zaken. Beschikbaar op: www.dienstlandelijkgebied.nl/projecten/gelderland/gelderland/dossier/millingerwaard/planning. [Geraadpleegd: 10.iii.2014]

Esser J, Fuhrmann M & Venne C 2010. Rote Liste und Gesamtartenliste der Wildbienen und Wespen (Hymenoptera: Apidae, Crabronidae, Sphecidae, Ampulicidae, Pompilidae, Vespidae, Tiphiidae, Sapygidae, Mutillidae, Chrysididae) Nordrhein-Westfalens. Ampulex 2: 5-60.

Kunz PX 1994. Die Goldwespen Baden-Württembergs. Beihefte zu den Veröffentlichungen für Naturschutz und Landschaftspflege in Baden-Württemberg 77: 1-188.

Leclercq J 1988. Atlas provisoire des Insectes Belgique (et des régions limitrophes) Hymenoptera Chrysididae. Notes fauniques de Gembloux 15: 1-39.

Peeters TMJ, Van Achterberg C, Heitmans WRB, Klein WF, Lefeber V, Van Loon AJ, Mabelis AA, Nieuwenhuijsen H, Reemer M, De Rond J, Smit J & Velthuis HHW 2004. De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). Nederlandse Fauna 6. Nationaal Natuurhistorisch Museum, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland.

Van der Smissen J 2001. Die Wildbienen und Wespen Schleswig-Holsteins – Rote Liste. Landesamt für Natur und Umwelt des Landes Schleswig-Holstein.

Van Lith JP 1956. *Hoplomerus (Hoplomerus) spinipes* (L.) en *Hoplomerus (Spinicoxa) reniformis* (Gmel.) (Hymenoptera aculeata, Eumeninae). Entomologische Berichten 16: 259-263.

Geaccepteerd: 22 juli 2014

Summary

Rediscovered in The Netherlands after 38 years: *Pseudospinolia neglecta* (Hymenoptera: Chrysididae)

On June 2nd, 2012, the cuckoo wasp *Pseudospinolia neglecta* was rediscovered in The Netherlands after 38 years. A single female was collected on a moderately vegetated, loamy slope with southern exposition, in the floodplain area of Millingerwaard (province of Gelderland). Here, it possibly parasitized the nests of *Odynerus melanocephalus*, a mason wasp that nested in the slope. Unfortunately, the slope was dug off completely in spring 2014. The digging is part of a large-scale project to restore natural dynamics and increase water safety, and will continue until the year 2020. For this reason, the survival of both *P. neglecta* and its host in the area remains uncertain in the coming years.

Stijn Schreven
Dijkgraaf 4-2A
6708PG Wageningen
stijn_schreven@hotmail.com